

ÜHETEISTKÜMNES PÜHAPÄEV PÄRAST NELIPÜHA AD 2020

Jr 6:16–19 (Rm 11:17–24; Lk 4:23–30)

16 Nõnda ütles ISSAND: Seisatage teedel ja vaadake, küsige muistsete radade kohta, missugune on hea tee, ja käige sellel, siis leiате oma hingele hingamispaiga. Aga nemad ütlesid: «Seda me ei tee!»

17 Ma seadsin vahimehed teie üle: «Kuulake sarvehäält!» Aga nemad vastasid: «Me ei kuula!»

18 Seepärast kuulge, rahvad, ja mõista, kogudus, mis nendega juhtub!

19 Kuule, maa! Vaata, ma saadan õnnetuse sellele rahvale, nende mõtete vilja; sest nad ei pannud tähele mu sõnu ja põlgasid mu Seadust.

Sissejuhatus

Jeremija raamat on heebrea piiblis teine nn hilistest prohvetitest, kristlikus traditsioonis nimetatakse Jeremijat ka üheks «suurtest prohvetitest» – termin, mida kasutatakse vastandina kaheteistkümnesele «väiksele prohvetile»¹. Jr 1:1 pealkirjastab raamatu järgmiselt: «Jeremija, Hilikija poja sõnad. Jeremija oli Benjamini maal Anatotis asuvate preestrite hulgas.»

Nimi יְרֵמְיָהּ tuleneb Jumala nimest ning verbist יָרָם – «ülendama», «esile tõstma» – ja tähendab «[see, keda] Issand on ülendanud» või «[see, kelle] Issand on määranud».

Jeremija raamat jaguneb laias laastus kaheks suuremaks prohvetikuulutusi sisaldavaks osaks (ettekkuulutused Juuda ja Jeruusalemma kohta peatükkides 1–25 ning ettekuulutused paganarahvaste kohta peatükkides 46–51), mis on põimitud biograafiliste seikadega ning mille vahele mahuvad eraldi tervikuna ka lootusesõnumid peatükkides 30–33.

Prohvet Jeremija tegutses 7. sajandi teisel ja 6. sajandi I poolel eKr, tema esmaseks ülesandeks oli kuulutada Jumala kohut Juudale ja Jeruusalemmale, põhjuseks taganemine Jumalast, andumine ebajumalateenistusele ning sellest tulenevalt kõikvõimalik ülekohus, mis oli muutunud valdavaks ja väljakannatamatuks. Jeremija kasutab võrdpildina muuhulgas näiteid abielurikkumisest ja hooratööst ning paneb väga suurt rõhku truudusele, asetades sageli pattudest esimesele kohale pettuse, valelikkuse ja truudusetuse, süüdistades Jumala rahvast samal ajal ka tänamatuses, mõistmatuses ning Jumala headuse, armu ja abi unustamises.

¹ «Suurte prohvetite» hulka kuuluvad kristliku traditsiooni järgi Jesaja, Jeremija, Nutulaulude, Baaruki, Heseieli ja Taanieli raamat. Juudi traditsioonis paigutatakse neist prohvetite hulka üksnes Jesaja, Jeremija ja Heseieli raamat.

Prohvet hoiatab Jeruusalemma põhja poolt tuleva õnnetuse ja hävingu eest (Jr 6:1) ning kinnitab, et see on kindel, nagu oleks see juba toimunud². Nii Jeremijale kui Jumalale teeb valu, et Jeruusalemm ei võta seda hoiatust tõsiselt, ei küsi õiguse järele ega ole valmis meelesparanduseks, vaid paneb oma lootuse formaalsele jumalateenistusele ning pelgalt välistele, kosmeetilistele muutustele, mille varjus jätkatakse tegelikult kurja tegemist (vrd Jr 6:13–15). Jumal on oma kohtuotsuse langetanud: Temast taganenud rahvast ei päästa ei tempel ega selles toimetatav ohvriteenistus – pigem raskendab rahva ja tema juhtide, eriti usuliste juhtide, s.t preestrite ja prohvetite süüd see, et Issanda kojast on tehtud röövlikoobas (vrd Jr 7:9–15).

Keelelisi märkuseid

Ütles – אָמַר – siin kasutatud *perfekti* – võib eesti keelde tõlkida nii mineviku, oleviku kui tulevikuna.

Issand – originaalis kasutatakse siin Jumala nime יהוה .

Seisatage – עָמְדוּ – sõna עָמַד tähendab «seisma», «püsima», «kindlaks jääma», «seisma jääma», ka «[kellegi eest] seisma».

Teedel – עַל־דַּרְכֵיכֶם – sõna דָּרַךְ tuleneb verbist דָּרַךְ – «astuma», «sammuma», «[sisse] tallama» ning tähistab nii teed kui ka eluviisi, elukäiku ja eluvalikuid.

Ja vaadake – וַיִּרְאוּ – sõna רָאָה tähendab «nägema», «jälgima», «ära tundma», «mõistma».

[Ja] küsige – וַיִּשְׁאַלוּ – sõna שָׁאַל tähendab «[nõu] küsima», «anuma», «otsima», «[teenet] paluma».

Muistsete – עוֹלָם – sõna עוֹלָם tuleneb verbist עָלַם – «peitma», «varjama», «salajas hoidma» ning tähistab mitte ainult igavikku, vaid ka kauget, tundmatut, varjul olevat aega, olgu tulevikku või minevikku.³

Radade – לַנְּתִיבוֹת – sõna נָתַב tähistab jalagadega sisse tallatatud teerada.

Missugune on – אֵי־זֶה – võiks tõlkida ka «kas see on».

² Vrd Jr 6:2: «Kena ja helliku olen ma hävitanud – Siioni tütre.» – Tõsi, seda salmi on võimalik tõlkida ka hoopis teisiti, nagu näiteks 1968. aasta Piiblis: «Kosutava karjamaaga ma võrdlen Siioni tütar!»

³ Mõned uurijad väidavad, et selle sõna tähendusvälja kuulub ka «[muistne/praeguste põlvede eest varjul olev] tarkus», niisiis «...küsi muistse tarkuse radade kohta».

Hea – הַטוֹב – sõna טוב tähendab «hea», «meeldiv», «kaunis», «meelepärane», ka «kasulik», «külluslik», «täiuslik».

Siis leiate – וּמְצֹאֵי – õigupoolest «ja leidke». Sõna מְצֹאֵי tähendab «leidma», «saavutama», «teada saama», «kätte saama».

Oma hingele hingamispaiga – מְרַגְעֵ לְנַפְשְׁכֶם – originaalis puudub eesti tõlkele vastav sõnademäng hing–hingamispaik, küll aga on olemas teatav vastandus hingamise kui aktiivse tegevuse (sõna נָפַח – «hing» – tuleneb verbist שָׁנַח – «hingama») ja hingamise kui vaikseks jäämise (sõna מְרַגֵּעַ – «hingamispaik» – tuleneb verbist רָגַע – «vaikseks jääma», «vaibuma») vahel.

Aga nemad ütlesid – וַיֹּאמְרוּ – siin ja järgmises salmis sõna אָמַר – «ütleva» – puhul kasutatud lõpetamata tegevusele viitavat *imperfekti* võiks eesti keelde tõlkida ka olevikuna, s.t jätkuva, praegu aset leidva tegevusena.

Seda me ei tee – לֹא נַעֲשֶׂה – õigupoolest «Ei käi».⁴

Seadsin – וַהֲקִמֹתִי – sõna קוּם tähendab «[üles] tõusma», «tõusta laskma», «[üles] tõstma».

Kuulake – הַקְשִׁיבוּ – sõna קָשַׁב tähistab eeskätt osavõtlikku tähelepanemist ja kuuldavõtmist.⁵

Kuulge – שְׁמַעוּ – sõna שָׁמַע tähendab «kuulma», «kuulama», «tähele panema», «[palvet] kuulda võtma», ka «kuuletuma».

Rahvad – הַגּוֹיִם – «rahvas» – tähistab enamasti paganarahvaid, kuid seda kasutatakse ka Iisraeli puhul.⁶

Ja mõista – וַדַּעִי – sõna יָדַע tähendab «teadma», «[ära] tundma», «tundma [õppima]», «mõistma», «oskama», «[milleski] vilunud olema» ning tähistab ka sisemist äratundmist.

⁴ On arusaamatu, miks 1997. aasta redaktsioonis on varasemat tõlget («Me ei käi!») muudetud, seda enam, et tegemist on samasuguse vastandusega nagu järgmises salmis, mis on õigesti tõlgitud.

⁵ 1739. aasta Piiblis: Ja ma ollen wahhimehhi teie ülle seädnud, pange tähhele passuna heält; agga nemmad ütlewad: Meie ei tahha tähhele panna.

⁶ 1739. aasta Piiblis: «...kuulge pagganad».

Kogudus – sõna קָהָל võib tähistada nii organiseeritud kogudust ja kogunemist (nt perekondlikku kokkusaamist) kui suvalist rahvahulka või -massi (ka negatiivses tähenduses).⁷

Mis nendega juhtub – אֵת־אֲשֶׁר־בָּמֶ – tegemist on raskesti tõlgitava väljendiga, mis võib tähendada «mis nendega [juhtub]», «mis neile [saab]», «mida [ma] neile [teen]», aga ka «mis neis [on]».⁸

Ma saadan – אֶנְכִי מְבִיא – sõna בּוֹא tähendab «[sisse] tulema/minema», ka «[kellegi/millegi peale] langema/laskuma», samuti «[sisse] tooma/juhtima». Asesõna אֶנְכִי – «mina» – kasutamine näitab erilist rõhuasetust, mida võiks tõlkida kui «Mina, mina ise toon...»

Õnnetuse – רָעָה – sõna רָע tähistab nii seesmist kurjust ja pahatahtlikkust kui ka aktiivset, nähtavat ja kogetavat kurja, mida kellelegi tehakse.

Nende mõtete vilja – הַזֶּה פְּרִי מִחֲשֹׁבוֹתָם – võiks tõlkida ka «...ja see on nende oma mõtete vili» (s.t nad saavad kätte, mida nad on ise mõelnud ja kavandanud).

Nad ei pannud tähele – לֹא הִקְשִׁיבוּ – sama sõna קָשַׁב on salmis 17 tõlgitud «kuulama».

Ja põlgasid mu Seadust – וְתוֹרָתִי וְיִמְאָסוּרָהּ – salmi teise poole võiks tõlkida ka: «...nad ei pannud tähele mu sõnu ega mu Seadust ja põlgasid selle ära». Sõna סָמָה tähendab «tagasi lükkama», «ära põlgama», «[millestki] keelduma», «hülgama». Sõna תּוֹרָה tuleneb verbist יָרָה – «juhendama», «õpetama» – ning tähendab «juhtnõör», «seadus», «seaduste kogumik», tähistades spetsiifiliselt (ka eesti keeles kasutusel oleva sõnaga «toora») Moosese Seadust ning ka viit Moosese raamatut.⁹

Sisuline analüüs

Jeremija raamatu 6. peatükk algab hoiatava, tulevase hävingu kindlaksmääratud näitava üleskutsega: «Põgenege Jeruusalemmast, Benjamini lapsed! Puhuge sarve Tekoas ja pange tähis Beet-Keremisse, sest põhja poolt paistab õnnetus ja suur häving!» (Jr 6:1) Järgneb piltlik kirjeldus Jeruusalemma vastu tulevaist paganarahvaist

⁷ Mõlema sõnaga («rahvad» ja «kogudus») kõnetatakse siin ilmselt paganarahvaid, keda Jumal kutsub vaatlejatena israeli rahva saatust tunnistama, nii et võib-olla oleks selgem tõlkida: «Kuulge, paganad, ja mõistke, rahvahulgad...»

⁸ Vrd 1739. aasta Piibliga: «...mis nende seas on».

⁹ Varasemates eestikeelsetes piiblitõlgetes enamasti «käsuõpetus». Teine eesti keelde sõnaga «seadus» tõlgitav sõna מִשְׁפָּט tähistab eeskätt kohtumõistmist ja -otsust, laiemalt ka igasugust [Jumala] seadust, korraldusi ja seadmisi (juhtnõore).

kui karjastest oma karjadega, kes piiravad Jeruusalemma ümber, kuna «see on linn, mida tuleb karistada, sest tema sees valitseb vägivald» (Jr 6:6).

Jeruusalemma süü on ilmne, kusjuures see ei puuduta mitte ainult valitsevat kihti, vaid kogu rahvast, kuigi eriti teravalt tabavad prohveti sõnad religiooset eliiti: «Pisemast suuremani ahnitseb igaüks neist omakasu ja prohvetist preestrini petavad kõik.» (Jr 6:13) Need, kelle ülesanne on rahvast juhtida, õigele teele tagasi pöörata ning kurjustest ja selle tagajärgedest ravid, ei kahetse ka ise oma rikutust, rääkimata teistele eeskujuks olemisest ja nende parandamisest: «Mu rahva vigastust ravivad nad pinnapealselt, öeldes: «Rahu, rahu!», kuigi rahu ei ole. Kas nad häbenevad, et nad on teinud jäledust? Ei, nad ei häbene sugugi ega tunne piinlikkust.» (Jr 6:14j)

Tagajärjed on, nagu öeldud, juba kindlaks määratud: «Seepärast nad langevad langejate hulgas; oma karistusajal nad komistavad, ütleb Issand.» (Jr 6:15) Sellest hoolimata hoiatab Jumal oma rahvast, katsudes panna teda järele mõtlema ja oma eluviise muutma, kuna Ta ei taha oma rahvast hüljata: «Lase ennast hoiatada, Jeruusalemm, et mu hing ei võõrduks sinust, et ma ei teeks sind lagedaks maaks, kus ei elata.» (Jr 6:8)

Samamoodi paar salmi hiljem: «Seisatage teedel ja vaadake, küsige muistsete radade kohta, missugune on hea tee, ja käige sellel, siis leiate oma hingele hingamispaiga.» (Jr 6:16) Sõna «tee» tähistab ka eluviisi, niisiis tähendab teel seisatamine endale oma eluviisi ja -valikute teadvustamist, nende üle järele mõtlemist ning vajadusel korrektiivide tegemist. Mõõdupuuks, mille abil ennast hinnata, on «muistsed rajad», mille all ei tule mõista mitte niivõrd vanarahvatarkust ega isegi mitte esiisade elueeskujut (mis ei pruukinud olla sugugi parem praeguse põlvkonna eluviisist), kuivõrd arusaamist, et Iisraeli rahvas on olemas, elab ja võib jääda püsima üksnes Jumala armust ja Tema Seadust järgides (vrd 5Ms 32, eriti s. 6–12).

Paraku peab prohvet koos Issandaga tõdema: «Aga nemad ütlesid: «Ei käi!»¹⁰ Siin ei kõnelda tõenäoliselt mitte ühest konkeetsest «ei» ütlemisest, vaid Jumala sõna ning tahte jätkuvast ja pidevast ignoreerimisest. Üheks heebrea keele eripäraks on, et selles ei ole meile tavapäraselt selget mineviku, oleviku ja tuleviku grammatilist eristamist, seetõttu võib *imperfekti* vasteks olla lihtminevik, kuid väga sageli tähistab see pigem jätkuvat tegevust, mida võib tõlkida ka oleviku või tulevikuna. Pidev «ei» ütlemine Jumalale on saanud lahutamatuks osaks Iisraeli rahva eluviisist, oma olemasolu allika unustanud ja hüljanud rahva enesehävituslikust hukatusetest.

Isegi hoiatav sarvehääl ei suuda midagi muuta. Probleem ei ole mitte selles, et rahvas ei kuuleks (׀ַחֲשׁׁוּ) Jumala ega Tema prohvetite sõnu, nende kuuldavõtmisest rääkimata – nad kuulevad küll, aga nad ei pea seda, mida neile öeldakse, tähelepanu väärivaks

¹⁰ Vt ülalolevat keelelist märkust koos 4. joonealuse märkusega.

(קִשְׁרָה), neid ei huvita, mida Jumalal on neile ütelda. Seetõttu mõjub üsna irooniliselt, kui järgnevalt pöörduetakse hoopis paganate ning viimselt terve ilmamaa poole: «Kuulge, rahvad, ja mõista, kogudus, mis nendega juhtub! Kuule, maa! Vaata, ma saadan õnnetuse sellele rahvale, nende mõtete vilja; sest nad ei pannud tähele mu sõnu ja põlgasid mu Seadust.» (Jr 6:18)

Raskesti tõlgitava 18. salmi lõpp võib – eriti teravalt löikava irooniana – tähendada ka mitte kutset tulla ja tunnistada Iisraeli tabavat saatust, vaid seda, et ei keegi muu kui jumalatud paganad peavad olema Iisraeli rahva – Jumala rahva – seisundi, tema lootusetu rikutuse ja jumalatus (s.t selle, «mis nende sees on») tunnistajaiks.

Kuigi Jumal kasutab oma rahva karistamiseks neidsamu paganaid, on viimselt Tema ise see, kes määratud kohtuotsuse täide viib.¹¹ Järgnev salm näitab, et Iisrael kui tõelise Jumala rahvas ei erine sisuliselt mitte millegi poolest paganatest, kuna tema jumalateenistus pole Jumala silmis parem ebajumalateenistusest: «Milleks mulle viiruk, mis tuleb Seebast, ja head kalmused kaugelt maalt? Teie põletusohvrid ei ole mulle meelepärased ja teie tapaohvrid ei kõlba mulle.» (Jr 6:20)

Rahvas on oma Jumala hüljanud ja Tema Seaduse ära põlanud. Tulemuseks on häving: nad löikavad omaenda mõtete (s.t oma ülekohtu) vilja. Iisraeli tabavat saatust ei ole võimalik muuta, kuna ta ise pole valmis muutuma. Sellegipoolest ei hülga Jumal oma rahvast lõplikult – ning prohveti karmid sõnad, isegi häda- ja karistuse kuulutus, kõnelevad viimselt Jumala armust, pikast meelest ja halastusest.

Jutluseks

Nelipühale järgneva üheteistkümnenda pühapäeva teemaks on kirikukäsiraamatu järgi «Soosinguajad». Teema on pärit esimese lugemisaasta Evangeeliumist (Lk 19:41–48), milles Jeesus ütleb Jeruusalemma ees ootava hukatuse pärast nuttes, et ta «ei ole ära tundnud oma soosinguaga».¹² Kirikukäsiraamat mõtestab soosinguaga ajana, mis on antud meelesparanduseks: «Soosingu- ehk meelesparandusaja kohta kehtib sõna: Täna, kui teie Tema häält kuulete, ärge tehke oma südant kõvaks (Hb 3:15).»

Teise lugemisaasta Evangeeliumiks (Lk 4:23–30) on Jeesuse vastasseis Naatsareti rahvaga, kes ei ole valmis mitte ainult Tema jumalikkust, vaid Teda isegi prohvetina tunnustama, ja kelle keskelt Ta lihtsalt ära läheb. Siin on seos vanade prohvetite, teiste

¹¹ Vt ülalolevat keelelist märkust asesõna קִשְׁרָה kasutamise ja tähendusvälja kohta.

¹² Varasemates eestikeelsetes piiblitõlgetes on sõna ἐπισκοπή vastena kasutatud enamasti sõna «armukatsumisaeg», mis annab originaali tähenduse edasi märksa paremini kui «soosinguag». Tegemist on läbikatsumisega, mis võib olla – ja Jumala puhul kahtlemata on – armuline ja soosiv, ent on siiski läbikatsumine, mille käigus hinnatakse läbikatsumitava väärilisust ja millel on saadud tulemusele vastavad tagajärjed.

hulgas prohvet Jeremija käekäiguga ja sellega, kui vähe Jumala rahvas hoolis nii tema juurde saadetud sõnumitoojaist kui nende läkitajast, s.t Issandast endast. Tagajärjed olid alati ühesugused: rahvas, kes pöörab selja Jumalale või Temast koguni lahti ütleb, jätab ennast ise ilma Tema armust ja õnnistusest, kusjuures nagu Vana Testamendi lugemises, nii ka Evangeeliumis tunnistavad Jumala rahva Iisraeli vastu isegi jumalatud paganad (vrd Lk 4:25–27).

Epistel (Rm 11:17–24) on siin heaks tasakaalustajaks: apostel Paulus tuletab endistest paganatest Rooma kristlastele meelde, et neilgi pole põhjust enesekindluseks, kuna ka neid säästetakse jumalikus kohtus vaid Tema armu varal, mille lahutamatuks osaks on olnud Iisraeli rahva valimine ja kutsumine: «Kui nüüd okstest mõned on ära murtud, sina aga kui metsõlipuu oled nende asemele poogitud ja saad osa õige õlipuu mahlakast juurest, siis ära hoople okste ees. Ja kui sa hoopled, siis pea meeles, et sina ei kannu juurt, vaid juur kannab sind.» (Rm 11:17j).

Niisiis võime pühapäeva keskse sõnumina tuua välja Iisraeli rahva ajaloo hoiatava eeskuju, mis näitab jumalatus (aga ka oma valituses liigselt kindel olemise) hukutavaid tagajärgi, ent kinnitab samal ajal julgustusega, et Jumal on endiselt pakkumas oma armu isegi neile, kelle puhul Ta peab pisaratega tõdema, et nad ei võta seda vastu. Apostel Pauluse sõnadega: «Vaata siis Jumala heldust ja karmust: karmust küll nende vastu, kes on langenud, heldust aga sinu vastu, kui sa jääd heldusesse, muidu raiutakse sindki maha.» (Rm 11:22)

Jutluse võib üles ehitada näiteks järgmiste punktidenä:

1. «Seisatage teedel ja vaadake!» – Jumal ei vaja, et me Talle aru annaksime. Tema tunneb meid läbi ja läbi (ja kui ausalt järele mõtleme, on see üsna hirmutav) – meie ise vajame, teinekord hädasti, enda läbikatsumist ja võib-olla koguni kardinaalset suunamuutust.
2. «Kuulake sarvehäält!» – Jumal kõnetab meid, kui vaja, siis ka väga karmide sõnadega. Mitte meid hukka mõista tahtes, vaid et meid säästa. Just selleks on meile kingitud ka prohvetikuulutused ühes Iisraeli rahva ajaloo hoiatava eeskujuga. Mitte, et võiksime Iisraelisse suhtuda üleolevalt, vaid et võiksime tema käekäigust õppides pääseda hukkumisest: «Nemad on ära murtud uskmatus pärast, sina püsid aga usu läbi. Ära mõtle kõrgilt, vaid kardada, sest kui Jumal ei säästnud loomulikke oksid, aga ta siis sindki säästa!» (Rm 11:20j)
3. Jumal teab meist endist paremini, milleks oleme suutelised ja milleks mitte. Ta tahab meid päästa nii patust, kurjast kui igavesest hukatusest, ka meie hoolimatusest hoolimata ja meie isekale vastupanule täieliku eneseandmisega vastates. Jumal on saatnud mitte ainult oma sõnumitoojad meid hoiatama ja hukatuse teelt tagasi kutsuma, vaid Ta on tulnud ise, et võtta enda peale meie patud ja kanda ära meie karistus. Kui me vaid oskaksime Tema soosingu ära tunda ning suudaksime oma isekusest loobudes end Tema armu kätte usaldada.